

Rik Valkenburg

Het begon onder synagogetijd

Tweede druk

1978

Uitgeverij J. P. van den Tol - Dordrecht

Inhoud

Proloog

Ter inleiding – Rik Valkenburg	15
Deze vijftwintig jaar – Golda Meir	17

Voorspel

1 Met de minister naar Auschwitz – G. Philip Mok	19
--	----

HET BEGON ONDER SYNAGOGETIJD

2 Dat was op het nippertje, Zacharja	27
--------------------------------------	----

Serie I *Van Duits concentratiekamp tot Egyptische zandwoestijn*

3 Je zou denken: Het is toch wel een wonder van God?	34
4 Het Verbond maken in een schuilkamer	40

Serie II *Gila en Erich op de bres voor Israël*

5 Gila deed het voor Israël	46
6 Het moét er een keer van komen	51
7 Gaat u soms een winkel beginnen in Israël?	54
8 Hallo, hallo, wat is er aan de hand?	58
9 Laat die piloot toch een beetje opletten	62
10 Het Syrische toestel kon het niet bolwerken	65
11 Eytan's laatste heldendaad	70
12 Yoram en Joël contra Sam	73
13 Open dat luik	79
14 Die ongelukkige, gelukkige Peugeot-chauffeur	82
15 Mijn zonen, o, mijn zonen, mijn zonen	86
16 Nog even een terugblik	88

Serie III *G. Philip Mok, ook in de voorste gelederen*

17	Twee vaderlanden	91
18	Ik zag de mensen voor mijn ogen sneuvelen	95
19	Wij zullen hun botten breken	99
20	Het besluit was allang genomen	103
21	Iedereen wint	105
22	Eerlijk gezegd: nee!	108
23	Lotsverbondenheid	110
24	De omroepster barstte in tranen uit	113
25	Hoop tegen beter weten in?	116
26	Waar blijft de Egyptische luchtmacht?	119

Intermezzo

27	Opperrabbinat van Israël roept op tot bekering	122
----	--	-----

Serie IV *Joop van Tijn aan de fronten*

28	Zo'n massale, Arabische aanval werd niet verwacht	125
29	Yariv contra Elazar?	129
30	Ik moet steeds aan die verkoolden man denken . . .	132
31	Misschien zie ik Damascus wel	134
32	Zover de horizon reikt, tanks!	137
33	Met dat tellen gaat zoveel tijd verloren	141
34	Vanaf het front zien we in de verte Suez liggen	143
35	Ik loop zonder paspoort Egypte binnen	148
36	Het is voor mijn andere zoon, die gestorven is . . .	152
37	Weggegooid geld	155

Serie V *De verhouding Nederland-Israël*

38	Golf van verontwaardiging	159
39	Onder strikte geheimhouding	163

Serie VI *Eva Kellerman had het er moeilijk mee*

40	Hetzelfde gevoel als tijdens de Jodendeportatie in Nederland	166
41	'Jonge vrouw, laat u zich s.v.p. niet zien aan deze ontmande soldaten'	168
42	Mijn verloofde is gewond, ik wil erheen	171
43	Loofhuttengang midden in de frontlinie	174

Serie VII *Acht 'zielen' behouden*

44	Dat kostte Judah bijna zijn leven	178
45	De groep houdt dapper stand, maar . . .	181
46	Een moordend gevecht van man tegen man	185
47	De Naam des Heeren zij geloofd	188

Serie VIII *Dicky de Gier als verpleegster in het Hadassah-ziekenhuis*

48	Geïmporteerd door het land en volk van de Bijbel	192
49	Israëls grootste ziekenhuis	195
50	Een kamer met uitzicht over de heuvels van Judea	199
51	Wordt wakker, Dicky, er is oorlog!	200
52	Het lijkt vandaag helemaal geen sabbath	203
53	Juval vocht tot hij er bij neerviel	205
54	Wat is dat toch allemaal jammer	207
55	De één is de hand, de ander de voet	209
56	Belangrijker dan olie	209

Serie IX *In het Hadassah-ziekenhuis*

57	Gelukkig dat Haim zijn aardige Sara nog had	212
58	Twee dreunen vellen parachutist Avraham	215
59	Het oorlogsvaderschap van Elijahoe	217
60	Ook geestelijke therapie	219

Serie X *In andere ziekenhuizen*

61	Overal was er bloed	220
62	Hoe Juval G. een nacht vol vlammen overleefde	222
63	Een verschrikking zonder eind	224

Serie XI *Het Porya-Hospitaal*

64	Ik zal maar niet vertellen hoe hij er uit zag	226
65	Een jammerklacht ging door de rij	229
66	Aan het front is het altijd een keiharde toestand	231

Serie XII *Israël doet alles voor zijn gewonden*

67	Toen kwam de enorme klap	234
68	Een vader zoekt zijn zoon . . .	237
69	Voor hen kan geen offer te zwaar en geen luxe te groot zijn	239
70	Het huis van de strijders	244

Serie XIII *Een Jodin als zovelen*

71	Tevergeefs wegschuilend onder een tank	247
72	Hij had eens moeten weten	250
73	Toch thuis in Israël	253

Serie XIV *Wat Herman Eetgerink loodzwaar woog*

74	Waarom mevrouw Asjrav om een kleinigheid verbleekte	256
75	Israël wordt geen tweede Biafra	257
76	Toch kan ik onze vijanden niet haten	261
77	Sosjana hilde krampachtig	262
78	Ontsnapt aan Syrische prijschutters	264
79	Sympathie of begrip	267

Serie XV *Van de fronten*

80	Ongelooflijk optimisme	269
81	Zelfs Arabieren schieten er mee	274
82	Een goedertieren luitenant	278
83	Aan het Sinaïfront heb ik wel gebeden, ja . . .	282
84	Brigade-generaal meldt zich als soldaat	283

Serie XVI *Victorie op alle fronten*

85	Het wonder geschiedt . . .	286
86	Wij zijn overgegaan tot het offensief	288
87	Sinaïwoestijn een inferno	290

Serie XVII *Verslaggeving vanuit vijandelijke landen*

88	Grootste tankslag sinds Tweede Wereldoorlog	292
89	Ik stak met de Egyptenaren het Suezkanaal over	294
90	Een granaat kwam op ons toefluiten	296

Serie XVIII *Opinie van G. Philip Mok*

91	Alle politieke druk van de supermachten ten spijt	299
92	Tot het laatste toe vechten	301
93	De kansen zijn gekeerd	304
94	Alleen tegen de overmacht	307

Intermezzo

95	Zeventien dagen strijd in vogelvlicht	311
----	---------------------------------------	-----

DE BESTANDSLIJN

Serie XIX *Is dit vrede?*

96	Spanningen rond het bestand	317
97	Vijandschap en kameraadschap	320
98	Zoiets kan men natuurlijk vrede noemen	324
99	Speurend met de ogen der natie	327

Serie XX *Rusland-Nederland*

100	Rusland redde Egypte en Syrië	334
101	Niemandslan-Idersland	337

MENSEN AAN DE TOP

Serie XXI *Golda Meir, richteres in de 20e eeuw*

102	Kom naar Israël	345
103	Golda Meir, moeder des vaderlands	346
104	Grootmoeder van de staat	350
105	Mijn ogen bleven droog, mijn hart weende	352

Serie XXII *Moshe Dayan: charlatan of een volksheld?*

106	De meest controversiële man in de Israëlische politiek	359
107	Kenner van de Arabische problemen en mentaliteit	364
108	Ik was een vrijheidsstrijder; Arafat is een schurk!	369

Serie XXIII *Generaal David Elazar; dappere veldheer, maar . . .*

109	In zekere zin door Gods hulp	374
110	Mijn voorstel had een groot succes kunnen zijn	379
111	Ik geloof dat het rapport van de Agranat-commissie mij onrecht heeft aangedaan	385
112	Een rehabiliterend naschrift?	391

Serie XXIV *Torah, begroting, terrorisme en economie*

113	Heeft Israëls begroting (mitsgaders de oorlog) met de Torah te maken - Menachem Porush	392
114	Israël in strijd tegen terrorisme op een eenzame post (Bar-on)	395

115	Dan zou Israël de wereld tegen zich in het harnas jagen! (Sharon–Jariv)	401
116	Ver van het Nederlandse bed en toch . . . (E. Scheffer)	402

Serie XXV *Terugblik*

117	Wij zijn tegen elke dreiging opgewassen	407
118	Jigal Allon: Alleen strategische nederzettingen op Westoever	414
119	Teddy Kollek: Neem Arabische argwaan weg	417

Serie XXVI *Drie buitenlanders*

120	Wie is Henry Kissinger?	420
121	In een nieuwe oorlog zal Israël winnen (luitenant-generaal Ensio Sülasino)	425
122	Mr. J. Luns hekelde USSR en bad om vrede in Midden-Oosten	431

TERREUR

Serie XXVII *Kirjath Sjemone*

123	'Als we maar niet levend in Israël-handen vallen . . .'	439
124	Het leven is soms hard in Israël	449
125	Benjamin Massjiach: Kirjath Sjemone wordt een klein paradijsje	452
126	'Kijk, van die berg kwamen ze af . . .'	460
127	Voor de Veiligheidsraad	461

Serie XXVIII *Ma'aloith*

128	Bloedbad in Ma'aloith	464
129	Het schot dat Sjoela Alfassi trof	469
130	Op het nippertje schoot hij de terrorist door zijn hoofd	474

Serie XXIX *Uit het dagboek van Hans Smulders*

131	Wij slaan alarm zodra er iets verdachts in de buurt komt	476
132	Stromen bloed en een generatie verdriet	477
133	De getergde Samson	480

Serie XXX *Entebbe*

134	Zij liepen recht in het Uzi-vuur	482
135	Vijftwintig minuten doodsangst	485

LEVEN IN ISRAËL

Serie XXXI *Baroech Hood heeft nog wel eens heimwee naar de Gelderse Vallei*

136	Een Joodse schutter die het de vijand lastig moet maken	491
137	Een Arabier die Palestijnen wil tegenhouden	496
138	Aan oorlog kun je wennen	501
139	Een hoogtepunt in hun leven	505

Serie XXXII *Tragiek*

140	Ik help die Hollander zwijgen, wat valt er te zeggen?	508
141	Waarom zijn onze mannen gesneuveld?	514
142	Wat Joodse meisjes op een Syrisch politiebureau moeten ondergaan	517

Serie XXXIII *De greep van de KGB*

143	Hoe krijg ik mijn kind terug?	521
144	Kahane is hun held	524

Serie XXXIV *Mensen verschillen*

145	In Israël de Arabier niet achtergesteld	527
146	Lifters klagen moedig hun klacht	530
147	Een Israëliische communist	533
148	Een afschuwelijke opgave	534

DE PALESTIJNSE ZAAK

Serie XXXV *Palestijnse moeders houden ook van hun man en kinderen*

149	Uit haar grote, donkere ogen drupten tranen	541
150	Zittend in een 'hoog vertrek'	544
151	De Joden hebben mijn man gedood	546

Serie XXXVI *Said Hammaini*

152	Twee aparte levensvatbare staten	548
153	Als Israël dat niet beseft zal er geen vrede zijn	550
154	Kan dat wel, een levensvatbare Palestijnse Staat?	553

Serie XXXVII *Het andere geluid*

155	De dood moet buiten blijven	555
156	Humanitaire zaak met politieke dimensies	558
157	Handenvol ellende in Libanon	561

KERK EN ISRAËL

Serie XXXVIII *Wat Ds. Jan Willem van de Hoeven er van denkt*

158	Christen-Israëli's streden zij aan zij met Joodse Israëli's	569
159	Als je dichtbij de zon leeft, komt er een bloem uit je	578

Serie XXXIX *Nes Ammim*

160	Tijdens de oorlog in Nes Ammim	588
161	Oorlogsdoopdienst bij kaarslicht	591
162	Jodendom-Christendom	594
163	Je wordt er geestelijk beter van	597

Serie XL *Een Christen uit de Joden*

164	Israël prees Bob Meyer	601
165	God zal op het juiste moment ingrijpen	604

Serie XLI *Vanuit Israël*

166	Vriendelijke vreemdelingen binnen de poorten van Jeruzalem	610
167	Hoop en vertrouwen voor Israël	613

Serie XLII *Ds. Zijderveld is er druk mee*

168	Je moet tijd en wijze weten	618
169	Wij hebben een schuld tegenover Israël	620
170	Door Gods goede hand geleid	623
171	De reis naar Israël heeft ons verrijkt	625
172	De Christelijke kerk behoort Israël hulp te bieden	628
173	Rusland contra Israël en Zuid-Afrika	631
174	Ik hoop op een Reformatorische kerk in Israël	635
175	Herstel van Israël	638

Serie XLIII *Mevrouw Freund en het werk van Dr. Churcher*

176	De poort van het Beloofde Land	646
177	Berooiden, opgevangen in Haifa	650
178	Tot lof op aarde	653

Serie XLIV *Het Christelijk geloof en Halachah*

179	Geloof in Messias aan Israël tonen	656
180	Israël, een zegen in het midden der aarde	659
181	Kerk en Israël	663
182	Jeruzalem, een teken en een vraag	666
183	Het hedendaagse Jodendom	668
184	De orthodoxie spreekt mij het meest aan	673

Kort verhaal

185	Een telefoongesprek over de grens	676
-----	-----------------------------------	-----

Ter inleiding

Dankbaar kijk ik terug op de periode toen ik bezig was met het schrijven en samenstellen van dit boek. Het was vaak inspannend maar daardoor niet minder boeiend. Ik hoop dat vooral dit laatste bij de lezers overkomt.

De reis die ik (samen met mijn neef Mr. A. Valkenburg uit Hoogezand) er voor naar Israël maakte leverde veel interessante gegevens en materieel voor dit boek op.

Veel direct bij de Jom Kippoeroorlog betrokkenen heb ik kunnen interviewen. De medewerking die ik ontving was bijzonder groot en spontaan. Ook veel binnen- en buitenlandse tijdschriften en kranten verleenden mij toestemming mijn eigen verhalen aan te vullen met hun artikelen.

En zo ligt er een boek voor u, waarvan ik ondanks de omvang niet kan zeggen dat het geheel compleet is (daarvoor is er in Israël teveel aan de hand), maar wel dat er veel informatie in verwerkt is.

Voor variatie heb ik gezorgd door de spectaculaire frontervaringen af te wisselen met meer opiniërende hoofdstukken.

Het zal te merken zijn dat het boek geschreven is door iemand die het Christelijk geloof aanhangt, maar die juist daardoor hevig geïnteresseerd is bij het wel en wee van Israël.

Mede hierdoor wil ik niet pretenderen dat het boek volledig objectief geschreven is, al heb ik mij daartoe wel ingespannen.

Om de overzichtelijkheid te bevorderen heb ik het werk verdeeld in hoofdseries en onderseries.

Al met al hoop ik bereikt te hebben dat vanuit dit boek de lezers zich een behoorlijke visie kunnen vormen over de strijd en de achtergronden daarvan, die Israël, 'Gods Bondsvolk' om haar bestaan tot op deze dag moet voeren.

Mei 1977.

RIK VALKENBURG

Moeder des Vaderlands

DEZE VIJFENTWINTIG JAAR . . .

Vandaag is het precies vijftig jaar geleden, dat de staat Israël gesticht werd. Veel is er gebeurd in die tijd, veel is er tot stand gebracht. Maar de strijd om het bestaan is nog geen verleden tijd, want nog altijd wordt gepoogd Israël weg te vagen. Israël heeft drie keer moeten vechten tegen een grote overmacht, maar het Joodse volk won de oorlogen, maar niet in vrede. Toch, de hoop op vrede blijft.

Het Joodse volkslied zegt het zo treffend:

Zolang in 't hart de Joodse ziel nog leeft,
zal het oog van verlangen niet rusten om
oostwaarts naar Sion uit te zien.
Onze hoop zal niet verdwijnen,
onze hoop van eeuwen lang,
om als een vrij volk te leven
in Sion en in Jeruzalem.

Dit schreef het Reformatorisch Dagblad op 9 mei 1973.

Op deze dag sprak Israël's premier een rede uit waarvan we hier het eerste gedeelte afdrukken: 'Vijftig jaar geleden vestigde het Joodse volk, bezield van een onvergankelijk geloof in zijn unieke bestemming, de staat Israël opnieuw. In deze kwart eeuw zijn wij – voortgedreven door de herinnering aan wat wij negentienhonderd jaar geleden hebben doorstaan, toen onze nationale onafhankelijkheid werd vernietigd door de grootste keizerlijke macht van die tijd en aangespoord door de meer recente herinnering aan de foltering van een slachting, waarin een derde gedeelte van ons volk werd uitgeroeid, – een wedloop aangegaan met de tijd om de geschiedenis opnieuw gestalte te geven. Wanneer wij terugblikken op deze korte spanne tijd in de annalen van ons volk, kunnen wij er ons niet van weerhouden trots te zijn op dat wat reeds tot stand is gebracht.

Nedert de grondvesting van de tweede Israëliische staat in het Bijbelse tijdvak en de strijd der Maccabeeërs tegen tirannie en imperialisme meer dan tweeduizend jaar geleden, is nimmermeer zóveel door zo weinigen in zulk een kort tijdsbestek verricht. Niet langer een uitgeworpene en een achtervolgde

minderheid, hebben wij opnieuw wortel geschoten in ons oude land van herkomst. Zowel Joden uit landen waar zij achtervolgd worden, op zoek naar een toevluchtsoord en vrijheid, als ook Joden uit de vrije wereld die zichzelf waar willen maken en zichzelf willen herkennen, zijn welkom geheten bij hun terugkomst in Israël. Wij hebben een levensvatbare staat opgebouwd, woestijnen in cultuur gebracht en ook huizen, fabrieken, ziekenhuizen, scholen en instellingen van wetenschappelijk onderzoek gebouwd. Wij hebben onze taal, die één der oudste ter wereld is, nieuw leven ingeblazen. Wij hebben onszelf met vastberadenheid en met succes verdedigd, vastbesloten dat we nimmermeer aan de genade zullen zijn overgeleverd van hen die ons wensen te vernietigen. Wij hebben ernaar gestreefd een democratische, moderne industriële maatschappij op te bouwen, die gegrondvest is op fatsoen en sociale rechtvaardigheid . . .

Wij hebben gedurende deze jaren geen moeite geschuwd om de ons-zelf gestelde doelen te bereiken. De toekomst houdt grote beloften in, maar deze beloften kunnen alleen worden verwezenlijkt door verhoogde toewijding en meer meedogenloze inspanning. Onze taak is nog verre van voltooid. Nog zeer velen van onze broeders willen en moeten naar hun land van herkomst terugkeren. In sommige Arabische landen worden nog Joden als gijzelaars vastgehouden, beroofd van hun meest elementaire menselijke rechten. In de Sovjet-Unie zijn er nog vele duizenden die, met respect-afdwingende moed, zich niet laten afbrengen van hun besluit vrijelijk naar Israël te emigreren. Emigratie naar Israël vanuit de Westelijke wereld moet voortdurend bevorderd worden. Het uiten door de Joden in de Sovjet-Unie van Joods nationaal zelfbewustzijn – na een halve eeuw van onvrijwillig zwijgen – is zeer zeker een van de meest inspirerende menselijke verschijnselen van onze tijd . . .

Wij in Israël zijn er trots op, onze ervaring opgedaan bij de opbouw van een natie, te delen met andere samenlevingen die zich in ver verspreide continenten ontwikkelen. Want juist de gedachten dat alle mensen gelijk zijn, het begrip van het leven als een onschendbaar goed en het streven naar een duurzame vrede vormen de kern van ons volkskarakter . . .

GOLDA MEIR

G. Philip Mok

I MET DE MINISTER NAAR AUSCHWITZ

Najaar 1975

Donderdag was ik in Auschwitz. Ik heb er door de barakken gedwaald, heb de foto's aan de muur van wat men daar een 'museum' noemt gezien, heb de bergen schoenen en schoentjes gezien, heb de bergen brillen gezien, de hoog opgetaste bergen vergrijzend haar, hun haar . . . Genoeg. Donderdag was ik in Auschwitz. Ik laat in flarden de notities volgen die ik maakte.

Ik wist niet dat ik met mijn tenen kon huilen. Toch komt het weeë, misselijk makende gevoel dat mij langzaam de adem beneemt van mijn voeten omhoog. De lucht in de barak is muf.

Dat is geen lijkenlucht, het is vocht. Er ligt beton op de vloer, de voetstappen van de bezoekers klinken hol, zoals alles hier hol is. Voor mijn ogen vult zich de ruimte met de beelden die ik al zoveel jaren met mij draag.

Plotseling realiseer ik mij dat ik langzaam, in een doffe cadans, hun namen noem. Even ben ik weer bijna vijf jaar oud en zie ik mijn moeder, rommelend in de huiskamer, met koffers. Dan mijn grootmoeder, bij het afscheid in die grote zaal, waar wij zaten tussen opgerolde dekens, terwijl een man met een

toeter voor zijn mond namen opleest. Ik hoor weer hun stemmen.
Ik wist niet dat ik dat geluid nog kende.

En dan, in een flits, is alles weg.

Ik sta in een schamel stenen optreksel. Het soort gebouw waarin ik in militaire dienst werd ondergebracht. De kleur die hier overheerst is grijs, naast het doffe rood van de stenen. Betonnen trappen. En overal staan bomen, in het lager Auschwitz.

Vandaag. Maar ze moeten er ook vroeger gestaan hebben, kleiner wellicht, maar toch.

‘Dit is een crematorium.’ De stem van onze begeleider klinkt in mijn oren als een kapotte uitlaat: te hard, te ruw, iets dat niet mag.

Het crematorium is kleiner dan ik verwacht had, onbenullig is alle luguberheid. Ik heb mijn keppeltje opgezet toen ik doorging onder die ijzeren poort, met de woorden: Arbeit macht Frei.

Achter mij hoor ik giechelende Poolse kinderen, die een leerzaam uitstapje naar Auschwitz-Birkenau maken. (Oswiecim heet het hier, zoals in hun doodsberichten). Ik schreef: Poolse kinderen die een leerzaam uitstapje naar dit oord maken, zijn niet gewend om Joden te zien.

‘Er zijn er nog vijfduizend in Polen,’ heeft de tengere Joodse beheerder Kochenberg, van het Joods Historisch Museum ons in Warschau gezegd.

Er waren meer dan drie miljoen Poolse Joden. Alleen al Póólse Joden.

In Birkenau loopt de rails dood. Pal achter het eind van de rails ligt het monument. Voor de slachtoffers van het nazisme, staat erop.

Over Joden wordt niet gerept. Het hoeft ook niet. Alle lijden is hier Joods. Het is zo evident. De barakken zijn hier schameler in Birkenau, het landschap dat ik door een mist zie terwijl de hemel helder is (het is mooi weer in Oswiecim) bestaat uit glooiend grasland. Het heeft iets weg van een Hollands polderland.

In de verte rookt een schoorsteen. Er fluit een trein op het station Oswiecim. Genoeg.

Wat zal ik trachten een landschap te beschrijven, dat slechts een landschap is? Door mijn hoofd dreunen hun namen. De naam van mijn moeder, Marianne Peereboom: ‘op 3 december 1942 in de omgeving van Oswiecim overleden’. Mijn grootmoeder, Alida Peeper, ‘op 3 december 1942 in de omgeving van Oswiecim overleden’, mijn overgrootvader, Levie Peereboom: ‘op 27 augustus 1943 in de omgeving van Oswiecim overleden’; mijn vader, Levie Mok: ‘op 31 maart 1944 in midden-Europa overleden...’
Genoeg.

Zelfs de data kloppen niet. Men heeft naar alles maar een slag geslagen. Let wel: ik pretendeer met deze opsomming niets. Niet dat Auschwitz uitgerekend mij meer te zeggen zou hebben dan wie ook. Niet dat iemand deernis moet voelen, na al die jaren. De onzin. Alleen, die namen dreunen door mijn hoofd terwijl ik mijzelf toch heel nuchter, heel gedecideerd heb voorgenomen een verslag uit Auschwitz te schrijven. Maar een verslag, een echt verslag, moet wel te gek zijn om waar te zijn.

Welnu:

Het gezelschap met minister Max van der Stoel, diens vrouw, delegatieleden, ministerieel woordvoerder Jan Breman, een handvol collega-reporters onder wie mijn vriend Hans Knoop met beige ruitjespet, Poolse functionarissen, de Poolse minister van Buitenlandse Zaken Stefan Olszowski en diens geschminkte echtgenote, is in een miezerig Warschau voor dag en dauw opgestaan. Ik heb zelfs mijn ontbijt gemist, terwijl ik er de avond tevoren braaf mijn zloty's voor heb neergeteld.

De vorige dag hebben wij, toen de minister over zulke belangrijke zaken als het bilateraal contact tussen Nederland en Polen, en de vrije uitwisseling van mensen en ideeën met mijn ambtgenoot confereerde, een bezoek aan het ghetto gebracht.

Wij: dat waren in feite slechts Hans Knoop en ik, omdat er een wereld lag tussen ons tweeën en het belangstellende gezelschap, dat ietwat verbaasd maar goedbedoelend meeging.

Moet ik het ghetto beschrijven? Het bestaat niet meer. In lange rijen sluiten zich op het terrein (wat een woord) moderne flatkolossen aan. Een woonwijk, zoals de Weesperstraat kantoorwijk is. Er is in het vroegere ghetto een museum, in de voormalige gevangenis. En er is een monument. Een afschuwelijk monument, waarop dappere helden nogal Germaans zijn afgebeeld, de vuisten geheven, de opstand symboliserend.

De kunstenaar was onmachtig. Zijn dat Joden die hij uit steen gehouwen heeft? Er liggen bloemen op het monument. Van onbekenden, natuurlijk. En dan is er plotseling de achterkant van datzelfde gedenkteken: misschien wel het mooiste beeldhouwwerk dat ik ooit zag (dit is inderdaad zeer subjectief) te zien op de achterkant van het ghettomonument in Warschau.

Het is een nebbisj monument. De vrouwen die hier in steen gehouwen zijn, zijn zielige sloven, de kinderen hebben oude gezichtjes. Terwijl het busje met zes Nederlandse journalisten op vertrekken staat, sta ik met loden schoenen aan de grond, de grond van het ghetto, genageld.

Wij vertrokken die ochtend vroeg uit Warschau. Met een straaltoestel van de Poolse regering naar Katowice, omdat partijchef Edward Gierek de dag tevoren de moed had op het programma naar Auschwitz (immers een formaliteit?) af te dingen en er minister Max van der Stoel toe te brengen vooraf-

gaand en passant een bezoek te brengen aan een staalfabriek, een recreatiepark en een kolenmijn. Daar werd in de bedrijfskantine wat gegeten. Wij kregen een speldje van de mijnwerkersbond, de hoge dames enkele folkloristisch aangeklede poppen, de ministers een mijnwerkerslampje.

Vervolgens weer in de stoet limousines.

Kilometer na kilometer razen de auto's, we zijn achter op het programma, over Frans aandoende landwegen, langs zwartbonte koeien van het type Fries stamboekvee.

En dan rijden wij woonwijken binnen. Waarom heb ik nooit beseft dat Auschwitz een stad is, met fraai station waarop met felle neonletters staat Oswiecim? Heb ik het ergens gelezen, maar het verdrongen? Het station is een strak gebouw. Niet veel verderop draait de donkere kolonne een keurige parkeerplaats op. Dan heb ik de bordjes al gezien: de zwarte pan, met vlammen en twee rechtop geplaatste zwaarden, die ik in mijn verbijstering voor kruisjes aanzie. Kruisjes, in Auschwitz. Natuurlijk ten onrechte heb ik mij er kwaad om gemaakt. Wat had ik dan gewild: Mageen Davids? Maar het zijn zwaarden. In letters op de bordjes, die wegwijzers zijn: Museum Auschwitz en Museum Birkenau.

Op het pleintje is een winkeltje waar men iets kan kopen: speldjes, houtsnijwerk, portemonnaies, boeken. Ik heb er niets gekocht.

Dan, na een rechterhoek, is er de poort, zijn er de stenen, de wachttorens, het prikkeldraad, dat vroeger onder stroom stond, de kaarsrechte straten, de betonnen palen met hun geknakte bovenkanten. Dan zijn er terstond ook de kinderen, die hier iets krijgen in wat in de wereld langzaam wordt verdrongen, vergeten, weggetrapt: welke *onmensen* mensen kunnen worden in een systeem, hoe weinig men zich illusies mag maken over de wereld, waarin zo onnoemelijk veel beulen, die hier hun werk deden, nog vrij rondlopen. Als oude, misschien kreupele mannetjes; maar elke dag te oud die zij na Auschwitz nog leven.

Moet een wereld die zoiets beleefde vandaag het zionisme van rassendiscriminatie beschuldigen? Dat is een evengrote hoon aan hen die hier, in Auschwitz, Birkenau, maar ook in Treblinka en hoe al die andere vervloekte plaatsen mogen heten, gemarteld en tot as verpulverd werden, als in feite dit hele museum is. Hoevelen hebben het Hatikwa, Israëls volkslied vandaag, op de lippen gehad op weg naar de gaskamers?

Voor mijn voeten liggen de bussen waarin het Zyklon-B heeft gezeten. Ik huil. En ik ren. Steeds harder ren ik. Ik moet rennen om alles te zien, met nietsziende ogen, omdat de minister haast heeft, want het programma, dat vervloekte programma, draait verder.

Ik geef toe: bij de staalfabriek, het recreatiepark, de kolenmijn, werd ons

evenmin veel tijd gegund. En mevrouw van der Stoel was nog wel, hoorde ik haar zeggen: 'zo graag in een schacht afgedaald.'

Ik ben in een schacht afgedaald, figuurlijk, en hoor in de verte hun stemmen, beschaafd informerend, knikkend, minister van der Stoel met diepe fonsen in het voorhoofd. Ik wist niet dat hij zo ongelukkig kon kijken.

Of is dit een projectie, en kijkt hij altijd zo?

Hij loopt met lome lange passen in zijn donkere kostuum, het blote hoofd gebogen, langs de borstels, kammen, kunstbenen en prothesen, de scheerkwasten, het grauwe haar dat ook, verwerkt in matrassen, in Duitsland te vinden moet zijn.

Plotseling klinkt die stem uit het gezelschap, in keurig geaffecteerd Engels: 'Have you ever been to Poland before?' Een normale vraag; maar in Auschwitz?

Dan hoor ik mijzelf zeggen: 'No, almost but I managed to cancel the trip.' 'I managed.' Ik was drie toen de oorlog begon, acht toen de oorlog eindigde, op mijn verjaardag.

Buiten is de hemel helder. In flarden drijven witte wolkjes boven ons. Het is kil, niet koud. Hier zijn ze hun laatste gang gegaan.

Of in elk geval: niet ver van hier. Nu moet ik denken aan die ene strofe in het boek van Jacob Presser: Ondergang, waarin een 'selectie' beschreven wordt. Een jongen stond al een uur in de kou, toen hem werd toegevoegd: 'Was zitterst du? Du frierst? Sei ruhig, du kommst in den Ofen, da ist es warm.'

Buiten is de hemel helder. Opnieuw in de auto's met chauffeur, de borden volgen: naar Birkenau. Ik heb het landschap al beschreven rond 'het andere einde van de spoorlijn'.

Hier sta ik aan de rand van het graf van degene die ik geworden zou zijn. Hier heb ik kaddisj (gebed voor de doden) gezegd, voorzover dat ging. En verder heb ik zo wezenloos staan staren dat ik ijlings opzij moest schuiven toen het ministeriële gezelschap het monument naderde, achter een krans met rood-wit-blauw lint. Minister Olszowski, groot, martiaal, een kerel met hammen van handen.

Minister Max van der Stoel, lang en plechtig achter de krans.

Maar we hebben haast. Terwijl ik vóór mij de gezichten zie van de kinderen met wie ik in dat 'Joodse weeshuis', de Bergstichting, aan de Larense hei, verzameld werd, als een miserabele meute herinneringen, klappen om mij heen alweer de autoportieren. We rijden weg. In de verte fluit een trein.

Ik hoef niet meer te beschrijven hoe wij verder gegaan zijn. Maar het is zo

absurd. Het is zo volstrekt ongerijmd, om van Auschwitz–Birkenau, behaaglijk in donkergrijs tweed, zacht leunend in de kussens naar hotel Cracovia te rijden, waar een lunch wacht, een feest waardig.

Waar in deftige zwier de menukaart Cumberland-sauce vermeldt, die onvervalste mierikwortelsaus blijkt te zijn. Daar, bij de fraai gedekte tafel hoor ik Nederlands ambassadeur Van Pelt tot collega Hans Knoop zeggen: 'In elk geval één ding: de ham is hier in Polen uitstekend.'

De kleine oud-hoofdredacteur van het Nieuw Israëlitisch Weekblad te Amsterdam blikte verbluft over die tafel in Krakau. Dan zegt hij, de handen spreidend: 'Ja, ik dacht al, dat zal wel; de ham zal goed zijn.'

Een uur daarvoor stond hij in Birkenau en zuchtte: 'Gerry, dit hele land, weet je wat dit land is? Het is gazzer!' (Onrein varkensvlees).

Hij dacht het al.

Krakau is een prachtige stad; het Wawel-paleis is monumentaal en bevat schitterende wandkleden van Vlaamse origine, fraaie schilderijen, sublieme antieke haarden, bewerkte deuren. Krakau ligt vlak bij Auschwitz, dat in een rechte lijn nauwelijks 50 kilometer verwijderd is.

Het is druk op het marktplein in Krakau, waar in de schemering een hoorn schalt op de kerktoren.

Voor mij is dit plein vandaag even leeg als het ghetto van Warschau, de 'musea' Auschwitz–Birkenau, de Muiderstraat, de Weesperstraat, de Retiefstraat waar wij woonden.

Op nummer 21.

Tot iedereen naar Polen 'vertrok'. Niet iedereen.

De vlucht per 'regerings Friendship' naar huis is rustig verlopen. We hebben zalm gegeten.

G. PHILIP MOK

Het begon onder synagogetijd

2 DAT WAS OP HET NIPPERTJE, ZACHARJA

5 oktober 1973

Bijna geruisloos en onopgemerkt sluipt een Egyptische patrouille door de beroemde en onneembaar geachte Israëlische Bar-Lev-linie in de Sinai. Een linie waarbij zelfs de bekende Maginot-linie in Frankrijk (1940) verbleekt . . . De patrouille heeft een vastgesteld doel voor ogen. Vandaar ook de overgave en vastberadenheid van deze mannen. Ze zijn door hun superieuren goed ingelicht. Ze weten dat ze een onderdeel vormen van een zeer nauwkeurig opgezet plan en tevens dat spoedig de grote bom zal barsten. Grote gevechtseenheden staan klaar, zowel aan het Egyptische als aan het Syrische front om een gigantisch offensief te beginnen tegen het niets vermoedende, zich op de Jom Kippoer voorbereidende Israël. Het zal een ongekend treffen worden en eindelijk zal de Arabische schande uitgewist worden.

Niet Adonai maar Allah zal de zegepraal behalen. Desnoods met Israël de Middellandse Zee in!

De soldaten verkneuteren zich reeds met dit blijde vooruitzicht en dat helpt hen bij hun thans niet ongevaarlijke opdracht.

Nu ja, ze vermoeden dat de fiere Israëlische leeuw een beetje is ingedommeld en er niet voldoende aan denkt zijn nagels, zijn klauwen te scherpen. Israël leert op zijn verleden. Het acht zich superieur aan welk Arabisch plan ook. Hun wapens zijn uitstekend menen ze, en het lijkt er ook op of de God, die in de Tenach, zulke wondere dingen liet beschrijven en waar de Rabbijnen het zo dikwijls over hebben, over hen waakt. Dus wat moet je nog meer. Nee, dit zit wel goed. Morgen vieren ze de Jom Kippoer en daarna kan het leven van alle dag weer verder gaan. Tja, de Israëlische waakzaamheid brandt op een laag pitje.

Te laag . . . !

De Egyptische patrouille vindt het best. Laat ze maar indommelen, die gehate Joden. Ze zullen spoedig wakker worden. Haha, het zal me een feest worden. Ze beginnen er goed zin in te krijgen.

Maar ze moeten niet dezelfde fout maken als de Israëli's. Uitkijken dus en verder gaan. Tenslotte willen ze er allen bij zijn, als het spel begint. Nee, ze maken geen grapjes onderweg. Daarvoor is de zaak te ernstig en hun opdracht te belangrijk. Ze moeten de Israëlische pijpleidingen doorsnijden, die uitlopen op het Suez-kanaal, om in geval van plotseling gevaar het kanaal

vol te spuiten met zeer brandbaar materiaal, zodat geen Egyptenaar er aan kan denken, het kanaal over te steken . . .

Ziezo ze hebben de leiding al te pakken. Eigen wachtposten verkennen de omgeving of er geen Israëli's in de buurt zijn, die onraad ruiken. Nee, die zijn er niet en die komen er ook niet.

Het doorsnijden van de leidingen blijkt een ongevaarlijk karwei op deze manier. Een koud kunstje . . . !

Met een plezierig gevoel aanvaarden de jongens, als de gehele opdracht voltooid is, de terugtocht. Ziezo, er kan veilig overgestoken worden.

Ook nu ondervinden ze geen hinder en komen veilig bij de hunnen aan.

Er heerst een bedrijvige drukte aan het Egyptische front, hoewel gedempt. De verrassing moet bewaard blijven. Tweehonderd jonge en goed getrainde piloten popelen om bij het eerste sein hun machines in te duiken en op het vastgestelde uur met razend geweld op de Israëli'sche stellingen af te gaan en die te beuken tot ze bezwijken.

Maar vooraf zal er een in hun ogen bijna hemelse prelude zijn: De donder van niet minder dan tweeduizend stukken geschut, die in één keer zullen losbranden in vier achtereenvolgende bombardementen. Gevolgd door het oversteken van het kanaal door maar liefst achtduizend man in rubberboten.

Is het een wonder dat de Egyptische soldaten in blijde verwachting zijn van de dingen die komen gaan?

Ging de tijd maar wat sneller! Het zal zo'n ongekende overmacht worden. En de prooi zijn de Israëli's. Nu, die zijn in feite niet waard dat ze leven, dus behoeven ze niet ontzien te worden.

Dat ze juist nu bezig zijn met de voorbereidingen voor hun heiligste dag, de Dag van Verzoening, de Jom Kippoer, och, dat is veel eerder een aanbeveling om nu te beginnen, dan een bezwaar. Laat hen maar bezig zijn met hun God en hun godsdienst. Ze zullen spoedig genoeg merken dat de onverzoenlijke en hoog-technische wapens, voornamelijk uit Rusland, een kracht zullen ontwikkelen, die de betekenis van Jom Kippoer verre overtreft . . . Tenminste . . .

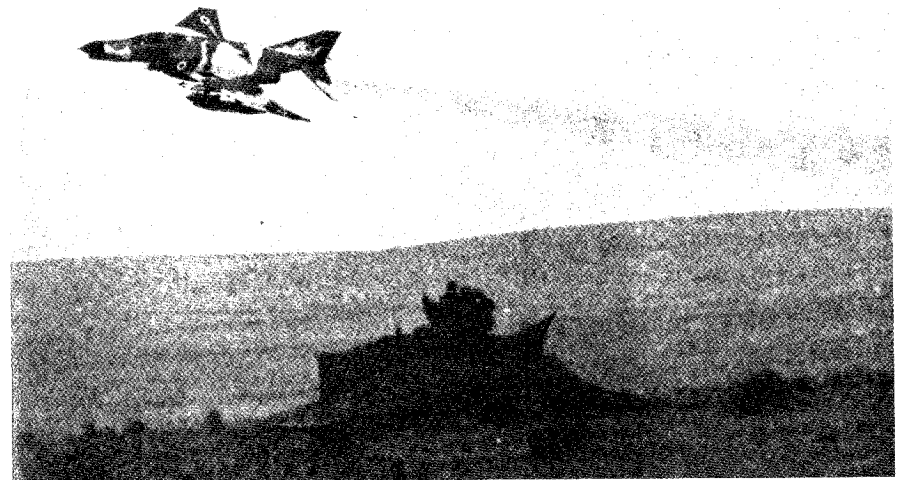
Zacharja Midbar zit wat slaperig bij zijn kameraden in de buurt van de tent. Eigenlijk zou hij wel naar bed willen, maar hij wil niet de eerste zijn. Hij heeft zijn gebedenboekje bij de hand. Morgen is het Jom Kippoer.

Hij denkt aan thuis.

Het feest is nergens mooier dan thuis. Als hij eraan terugdenkt komt er een vleugje heimwee in zijn hart. Maar daar mag en kan een echte Israëli'sche jongen niet aan toe geven.

Daarvoor zijn de tijden te hard.

Nou ja, te hard; de laatste jaren mogen ze niet klagen. De Arabieren houden

Bij het licht van de volle maan een Phantom in actie in de Sinai-woestijn

zich aardig koest en zijn blijkbaar tot het inzicht gekomen dat tegen het enthousiaste Israëli'sche leger met zijn moderne bewapening, toch niets te beginnen is.

De Jom Kippoer is reeds ingegaan. In het land van de sjabbath, begint de rustdag op het juiste, door God vastgestelde tijdstip en dat is aan de vooravond van de zaterdag, verbandhoudend met de zonsondergang. Nauwkeurig, per minuut berekend.

De Jom Kippoer is uiteraard ook een sjabbath, dus is dat ook merkbaar aan de fronten. En zeker de Jom Kippoer-sjabbath. Rabbijnen houden hun Torah-lezingen of zingen de gebeden voor de soldaten.

Nee, de Jom Kippoer kan aan het Israëli'sche front evenmin ongemerkt voorbijgaan als aan een Westers front het Kerstfeest.

Zachtjesaan worden de slaappleatsen opgezocht. Het leger gaat slapen. Met tegenover zich een Egyptische overmacht, steeds helderder wakker wordend.

Israël's leger verkeert nu ook weer niet in een totale roes van zorgeloosheid. Dat niet! De normale waakzaamheid is er. En zo ontdekt men dat de pijpleiding doorgesneden is. Sabotage dus. Er wordt een technicus naar toege-

stuurd om de zaak weer in orde te maken. Aardig staaltje van die Egyptische soldaatjes, denken de Israëli's. Nou, ja, gun ze ook eens wat. Die pijpleiding is gauw genoeg weer hersteld . . .

Het tijdstip . . .

De Jom Kippoer ontwaakt uit de nacht.
Overall is er de rust van deze verzoeningsdag!
Reeds glijdt de morgen voorbij . . .
Dan breekt het uur van de aanval aan.
Ontzettend is het geschutslawaai dat 's middags losbreekt.

Compleet is de verrassing!
Schrikbarend is de overrompeling.

De Israëli'sche soldaten in de voorste gelederen weten nauwelijks wat er aan de hand is, of ze liggen reeds dood of gewond in of naast hun tenten! of krijgen het predikaat: krijgsgevangene! Zo bijv. de technicus die met het herstel van de pijpleiding bezig is.

Hoe kan dit toch allemaal zo snel?

Maar er is geen tijd om na te denken . . .

Als een lawine komt de Egyptische armee aangerend. Ze hebben vlaggen bij zich om die te planten op de hoogste punten in de Bar-Lev-linie, de verdedigingslinie. Afschuwelijk, voor elke Israëli dit aan te zien. Maar het ontrolt zich voor hun ogen op deze zesde oktober 1973.

Zijn dit die slappe Egyptische soldaten? Kijk, met welk een elan ze er tegenaan gaan, vertrouwend vaak op de kracht en de bijstand van Allah.

Het is voor een Israëli'sch soldaat niet te geloven en niet om aan te zien.

Diep, diep gewond raakt hij in het diepst van zijn trotse ziel.

Dit kan niet!

Sommigen schreeuwen hun teleurstelling uit.

Anderen verootmoedigen zich en . . . bidden.

Zij bidden tot de ware God.

De God van Israël, die zij volgens Paulus dienen vanonder een deksel.

Zou Hij horen . . . ?

Zacharja! Zacharja!

Kom mee! Kom mee!

Kom ga met ons en doe als wij . . .

De stellingen in!

Het gedaver van het geschutsvuur en de exploderende granaten helpen Zacharja spoedig uit de droom. Nee, dit is geen oefening van de Egyptenaren. Hier is iets anders aan de hand. Hij rent achter zijn kameraden aan, de stellingen in.

Weldra klinkt Israëli'sch vuur . . . !

De leeuw is ontwaakt.

Omsingeld en besprongen door roofzuchtige vijanden, die aanrukken met opengesperde mond.

Maar de leeuw, hoewel in het nadeel, heft zijn vervaarlijke klauw!

De levenskracht die door hem vloeit, is niet van zichzelf.

Israël heeft een Verbond . . . !

Ongelooflijk is eigenlijk de Israëli'sche tegenstand. Ze vechten als leeuwen op de versterkte punten van de Bar-Lev, hoewel hun positie aanvankelijk hopeloos lijkt.

De Egyptische stormlopen zijn echter weloverwogen. Gevechten van man tegen man breken los. De automatische wapens doen hun werk en keer op keer klinkt de explosie van handgranaten, meestal gevolgd door het klaaglijk gemmer van gewonden of het gereutel van stervenden.

Op de eerste gevechtsdag (lees overrompelingsdag) moest het trotse Israëli'sche leger in de Sinaï diep buigen.

Zacharja ziet de zaak somber in. Daar zit hij nu in zijn bunker op Jom Kippoer. De berichten zijn bar ongunstig. Stelling na stelling wordt door het Egyptische leger omver gelopen. Ze vechten wat ze kunnen, maar de munitie raakt op. Wie prakkezeerde er voorheen ook over dat er op Jom Kippoer gevochten moest worden?

Kijk, daar komen de Mitsraiem (Egyptenaren).

Er is geen houden aan!

Schieten, jongens!

Er zijn geen kogels meer!

Dan maar met het omgekeerde wapen er op af.

Kijk uit, handgranaten . . . !

Opeens draait de bunker voor Zacharja.

Hij voelt bloed aan zijn handen, die naar zijn onderbuik tasten. Het gutst gelukkig niet, maar het sijpelt wel. Hij is uitgeschakeld om te vechten en trekt zich terug in het achterste deel van de grote bunker, waar hij nog een gewonde kameraad aantreft!

Ze verstoppen zich voor het dodend geweld van de Mitsraiem, die de bunker leegvegen, met hun wapens een bloedig spoor achterlatend. In het algemeen mer er geen pardon voor gewonden, werd er verteld, en daar lijkt het soms wel op. Daarom houdt het tweetal zich muisstil, ondanks de pijn en de dorst. Ze horen overall stemmen van de Egyptenaren. Soms zelfs in de bunker.

Dan houden ze hun adem in.

Kijk, daar is zo'n kerel . . . !

Uitkijken geblazen.
Daar komt er nog een . . .
De vrij zwaar gewonde jongens drukken zich zover mogelijk weg.
Laat de Egyptenaren hen alstublieft niet ontdekken, zal hun gebed zijn.
Ze rekenen er vast op dat straks hun kameraden zullen komen om de Mitsraïem te verjagen.
Dán zullen ze hun stem wel verheffen.
Reken maar . . .

Uren gaan voorbij.
Er zijn geen tekenen dat de verwachting van de twee gewonden in vervulling zal gaan. Integendeel, Israël wordt terug geworpen.
Zacharja's maat wordt onrustig en Zacharja schrikt als hij zijn wapenbroeder in de ogen kijkt.
Hij zal zijn verstand toch niet kwijtraken?
De shock van deze nacht, de wondkoorts en de dorst zullen hem toch niet hysterisch maken?
Zacharja probeert een fluistergesprek, maar met weinig succes.
Och, wat zal deze dag verder brengen?
Alleen Adonai weet het.

Weer verlopen enkele spannende en slopende uren.
De jongen houdt het niet meer.
Zacharja doet wat hij kan, maar zijn maat ziet het niet meer zitten.
Overall klinken stemmen.
Maar niet in het vertrouwde Hebreeuws (Ivrieth).
Tot zijn grote ontsteltenis ziet Zacharja hoe zijn maat plotseling schreeuwend overeind vliegt en naar de opening van de bunker rent.
Zacharja houdt zijn hart vast. Hij beseft dat dit niet goed kan gaan.
Reeds rent de jongen terug, maar nu achtervolgd door enkele Egyptische soldaten, die hun wapens in gereedheid brengen.
Scherp klinken de schoten.
Dof slaat de jongen tegen de vloer, niet ver bij Zacharja vandaan. Nog een paar zenuwtrekkingen en dan is de jonge Israëli, waarop zijn moeder met smart zit te wachten, heengegaan . . .
Zacharja beseft dat het nu zijn beurt is.
Waar is zijn gebedenboekje?
Niet meer nodig.
Dezelfde soldaten richten hun wapens nu op hem.
Hoe zal het zijn, als de kogels hem treffen . . . ?

Er komt nog iemand de bunker binnen.

Een Egyptische officier, die onmiddellijk de situatie overziet.
Geeft hij een bevel?
Bliksemen zijn ogen?
Hoort hij het zwakke hulpgeroep van Zacharja . . . ?

Zacharja heeft het niet precies kunnen navertellen, maar wel weet hij nog duidelijk dat door de binnenkomst van de officier de houding van de soldaten snel veranderde. Ze lieten hun vuurwapens zakken alsof ze zich schaamden. Zacharja: 'Ik kon hun houding eigenlijk wel begrijpen. Ook de Egyptische soldaten waren erg gespannen, en het eerste wat je dan doet is schieten . . .'

De officier kijkt even naar de wonden. Een beenbreuk en wat schotwonden in de onderbuik. Hij zorgt voor een goed gewondentransport naar Egypte, waar Zacharja in een heel goed, niet-militair-ziekenhuis terecht komt, waar hij uitstekend verzorgd wordt door de Egyptische verpleegsterjes en doktoren. Als hij aan de beterende hand is bieden ze hem zelfs een tochtje aan naar de pyramides.
Zijn wonden worden vakkundig behandeld. Alleen de wonden aan zijn hand, waar enkele kogels doorgeschooten zijn, weten zij niet goed raad mee.
Daar zit Zacharja, die voor de oorlog bezig was met een opleiding tot fotograaf, wel een beetje mee!
Zijn vingers zijn voor zijn vak onmisbaar.
Maar misschien weten ze daar in Israël wel raad mee, als hij terug komt uit krijgsgevangenschap.

Prijst Zacharja nu de behandeling van krijgsgevangenen door de Egyptenaren? 'Nu, kijk eens, ik ben door hen zeer behoorlijk behandeld, waarom, dat weet ik niet, waarschijnlijk door toedoen van die onbekende officier. Maar ik weet van andere jongens, die ook gewond raakten, dat die niet in een ziekenhuis terecht kwamen, maar in gevangnissen, waar ze uiteraard slechter werden behandeld dan ik . . .'

Niettemin, als men een Joods militair de vraag stelt of er verschil bestaat in Syrië krijgsgevangene te zijn of in Egypte, krijgt men wel een duidelijk antwoord. Een Sinaïfront-Israëli antwoordde mij tenminste concreet op deze vraag:
'Als ik krijgsgevangene zou moeten zijn en de keuze had tussen Egypte en Syrië, dan kies ik overtuigd voor Egypte. Wat er met onze krijgsgevangenen in Syrië is gebeurd, is een hoofdstuk vol verschrikking! De verhalen zijn vreselijk! En dan te bedenken dat velen het niet meer kunnen navertellen, omdat zij daar doorgemarteld zijn.
Het is ten hemelschreiend wat er in Syrië met vele van onze mensen is gebeurd . . . !'